

Kompetencje składniowe dzieci w wieku 6,5–7,5 (na przykładzie wypowiedzi z czasownikami ruchu)

Natalia Siudzińska

Uniwersytet Warszawski, Polska
e-mail: n.siudzińska@uw.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3741-6627>

Kamila Brzeszkiewicz

Uniwersytet Warszawski, Polska
e-mail: k.brzeszkiewicz@student.uw.edu.pl

Abstrakt. Głównym celem artykułu jest pokazanie, jak dzieci w wieku 6,5–7,5 realizują struktury zdaniowe ukonstytuowane przez czasowniki ruchu. Cechą charakterystyczną wybranych do badań orzeczeń jest to, że otwierają one pozycje dla największej ze wszystkich klas czasownikowych liczby pozycji przyorzeczeniowych (agens, trzy pozycje lokatywne, obiekt, narzędzie). Jako materiał do badań posłużyły zdania z czasownikami ruchu, wyekscerpowane z wypowiedzi dzieci, których zadaniem było opisywanie sytuacji przedstawionych na ilustracjach.

Badania wykazały, że dzieci w tym wieku potrafią zastosować adekwatny do sytuacji czasownik oraz zrealizować właściwą strukturę składniową. W zebranym materiale przeważają struktury dwupozycyjne (zdania pojedyncze nierozwinięte), co oznacza, że dzieci tworzą krótkie i precyzyjne komunikaty, nazywając tylko to, co jest dla nich na obrazku najważniejsze. Najczęściej realizowanymi pozycjami były: LOKALIZATOR [którędy] w czasownikach ruchu prostego, NARZĘDZIE oraz OBIEKT w czasownikach ruchu złożonego. Pozycją najrzadziej realizowaną był LOKALIZATOR [skąd]. Dzieci nie przejawiały większych problemów w posługiwaniu się formami fleksyjnymi wyrazów. Problem stanowiło jedynie poprawne użycie przyimków, szczególnie w kontekście realizacji pozycji LOKALIZATORA [którędy]. Badania potwierdziły założenia autorek, że wybrana klasa czasowników mimo bogactwa miejsc składniowych jest dobrze opanowana przez dzieci w tym wieku. Rozwój składni jest nierozwalnie połączony z przyrostem ilościowym wyrazów w słowniku czynnym dziecka.

Słowa kluczowe: rozwój mowy, kompetencja składniowa, czasowniki ruchu, struktura zdaniowa.

Children's Syntactic Competence at Age 6.5–7.5 Years (Based on Utterances with Verbs of Motion)

Summary. The article is devoted to selected issues associated with acquiring syntax competence by children who are beginning early school education. The principal aim of the article is to demonstrate how children at this age attain sentence structures constituted by verbs of movement. The feature of the selected predicates is the fact that they open a position for the biggest out of all verb classes number of positions opened by a predicate (an agent, three locative positions, an object, a tool), which gives

Received: 26/5/2020. Accepted: 22/6/2020

Copyright © 2020 Natalia Siudzińska, Kamila Brzeszkiewicz. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

an opportunity to view the process of acquiring syntax competence by children. Sentences with verbs of movement, chosen from utterances of children whose task was to describe situations presented in illustrations, served as the material for the research.

Studies have shown that children aged between six and a half to seven and a half were able to employ the verbs of movement and the proper syntactic structure appropriately in the given circumstances. Two-position structures (single, undeveloped sentences) dominated the collected data, indicating that children create short and precise messages, naming only what is most important for them in the illustration (i.e. what they considered to be the subject of the statement). The children employed all syntactic positions. The most frequently employed positions were LOCATOR [which way] in the verbs of linear movement, TOOL and OBJECT in the phrasal verbs. The LOCATOR [from] was the least employed position. The study demonstrated that syntax development is inextricably linked to the increase in the number of words in the child's active vocabulary. The evidence for the above statement was derived from the errors resulting from the limited amount of lexical resources acquired by children within this age group. The children did not show any major problems when it came to employing inflected forms of words. The problem was only the correct use of prepositions, especially in the context of employing the LOCATOR position [which way].

The examination findings have confirmed the presuppositions of the authors that despite the diversity of syntax positions this class of verbs is mastered fairly well by children at this age.

Keywords: language development, syntactic competence, motion verbs, syntactic structure.

6,5–7,5 metų vaikų gramatiniai (sintaksiniai) gebėjimai (remiantis konstrukcijomis su judėjimo veiksmažodžiais)

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama ankstyvojo mokyklinio amžiaus vaikų sintaksinių kompetencijų įgijimo problematika. Pagrindinis tikslas — parodyti, kaip šio amžiaus vaikai sudaro ir vartoja struktūras su judėjimo reikšmės veiksmažodžiais. Šios klasės veiksmažodžiai buvo pasirinkti kaip tyrimo objektas dėl to, kad, palyginti su kitais veiksmažodžiais, jie atveria didžiausią sintaksinių pozicijų skaičių (VEIKĖJO, VIETOS, KRYPTIES, OBJEKTO, ĮRANKIO). Tai suteikė galimybę ištirti ir aprašyti kuo įvairesnius konstrukcijų variantus vaikų kalboje. Tyrimo medžiagą sudarė sintaksinės konstrukcijos, atrinktos iš vaikų pasisakymų (vaikams buvo pasiūlyta aprašyti situacijas, pateiktas tam tikrose iliustracijose).

Tyrimas parodė, kad konstrukcijose su judėjimo veiksmažodžiais dauguma 6,5–7,5 metų vaikų sugeba tinkamai realizuoti visas sintaksines pozicijas. Surinktoje medžiagoje vyrauja dviejų pozicijų struktūros (vientisiniai neišplėstiniai sakiniai), o tai reiškia, kad vaikai dažniausiai kuria trumpus pasakymus, įvardydami tik tai, kas jiems atrodo svarbiausia. Dažniausiai buvo pažymėtos šios sintaksinės pozicijos: KRYPTIS I [kur?], ĮRANKIS ir OBJEKTAS, rečiausiai — KRYPTIS II [iš kur?]. Vaikams nebuvo sunkumų vartoti įvairias žodžių formas. Tam tikrais atvejais jiems buvo problematiška taisyklingai vartoti prielinksnius (ypač KRYPTIES I [kur?] pozicijoje). Taigi, tyrimas patvirtino autorių prielaidas, kad 6,5–7,5 metų vaikai puikiai įvaldo judėjimo veiksmažodžių konstrukcijas, nepaisant jų sintaksinių pozicijų turtingumo. Be to, pastebėta, kad vaikų sintaksės raida yra neatsiejamai susijusi su kiekybiniu aktyviojo žodyno praturtėjimu.

Reikšminiai žodžiai: vaiko kalbos raida, gramatinė (sintaksinė) kompetencija, judėjimo veiksmažodžiai, sakinio struktūra.

1. Wprowadzenie

Kompetencje składniowe dzieci w procesie akwizycji języka wzbudzają coraz większe zainteresowanie wśród językoznawców, psychologów i innych specjalistów. Dotychczasowe badania na ten temat, choć liczne, nie wyczerpują tematu, nadal brakuje obiektywnych wskaźników rozwoju językowego w tym zakresie. Skłoniło to nas do przeprowadzenia oceny wypowiedzi dziecięcych

pod kątem realizacji struktur składniowych. Naszym głównym celem jest opisanie, jak dzieci w wieku wczesnoszkolnym (6,5–7,5 lat) realizują struktury zdaniowe konstytuowane przez czasowniki ruchu, ze szczególnym uwzględnieniem pozycji lokatywnych *skąd* — *dokąd* — *którędy*, obligatoryjnych dla danej grupy czasowników. Jako materiał do badań posłużyły zdania z centrum orzeczeniowoczym w postaci czasownika ruchu.

2. Akwizycja podsystemu składniowego w rozwoju mowy

Za początek procesu gramatyzacji uznaje się drugą połowę 2. roku życia dziecka. W jego mowie do tego czasu nie ma wyraźnej granicy między wyrazem a zdaniem. Obecne są jedynie tzw. wypowiedzi nierozczłonkowane, czyli wyrazy prezentowane w swojej podstawowej formie, wymagające aktualizacji i możliwe do interpretacji tylko w danej sytuacji przez dorosłego odbiorcę komunikatu [Smoczyński 1955, 109, Kaczmarek 1953, 28; Sindrewicz 2019, 237]. Pod koniec 2. roku życia u większości dzieci notuje się pierwsze realizacje struktur zdaniowych prostych. Dziecko zaczyna opanowywać pierwsze przypadki rzeczownika i różnicować liczbę pojedynczą i mnogą. Rozwija się także fleksja czasownika, np. opozycja pomiędzy trybem rozkazującym a oznajmującym. Intensywny rozwój podsystemu leksykalnego powoduje dalszy, stopniowy rozwój struktur składniowych, wzbogacanie ich o kolejne składniki — dopełnienia, przydawki, okoliczniki [Smoczyński 1955, 144]. Badacze podkreślają zależności pomiędzy rozwojem składni a rozwojem podsystemu leksykalnego [por. Przetacznik-Gierowska 1968, 384]. Słownik czynny dzieci w drugim i trzecim roku życia jest jednak bardzo zróżnicowany pod względem ilościowym. Stanowią go głównie rzeczowniki i wykrzyknienia, kolejną, choć mniej liczną klasą, są czasowniki [Zarębina 1994, 94]. Wzbogacenie słownika o kolejne części mowy w 3. roku życia umożliwia tworzenie zdań pojedynczych rozwiniętych, czyli takich, w których realizowane są miejsca składniowe, niewymagane przez orzeczenie, stanowiące centrum wypowiedzi [Zaron 2010, 249]. Stopniowo w mowie dzieci pojawiają się zdania złożone. Na początku zwykle są to wypowiedzenia współrzędnie złożone (parataktyczne łączne i przeciwstawne). Zdania złożone podrzędnie (hipotaktyczne) pojawiają się w mowie dziecka około czwartego roku życia. A struktury wielokrotnie złożone pojawiają się dużo później [por. Przetacznik-Gierowska 1968, 426–435]. Za konstrukcje podstawowe w mowie dzieci przez cały okres przedszkolny uznaje się struktury trzy- i czteroelementowe [Przetacznik-Gierowska 1968, 436]. Wszystkie wcześniejsze opracowania rozwoju podsystemu składniowego u dzieci skupiają się na okresie pierwszych trzech lat życia [por. Zarębina 1965, Smoczyński 1955, Łuczyński 2010], więc na okresie, w którym dziecko opanowuje podstawy systemu językowego, a w tym składni. Zmiany, które wówczas zachodzą są dobrze zauważalne, a przez to łatwiejsze

do opisu. Dalszy rozwój kompetencji składniowej jest procesem skomplikowanym i trwa do około 10. roku życia. Ważne źródło wiedzy na temat dotychczasowych badań nad rozwojem składni stanowi monografia Mirosława Michalika *Kompetencja składniowa w normie i zaburzeniach* [Michalik 2011]. Autor wyróżnia trzy poziomy kompetencji składniowej: przejściowy, przybliżony i docelowy, a okres między piątym a siódmym rokiem życia uznaje za czas intensywnego przyrostu kompetencji składniowych. Wniosek ten miał zasadniczy wpływ na dobór grupy badawczej.

3. Czasowniki ruchu

Jak wspomnieliśmy, badania nad kompetencjami składniowymi dzieci oparliśmy na wypowiedziach, ukonstytuowanych czasownikami ruchu. Warto dodać, że były to wybrane czasowniki ruchu, bowiem czasowniki ruchu stanowią liczną i wewnętrznie zróżnicowaną grupę leksemów ze wspólnym elementem znaczeniowym [por. Kudra 1993, 4]. Oznaczają one postrzeganą wzrokowo zmianę położenia przedmiotu lub zmianę położenia części tego przedmiotu w przestrzeni względem jakiegoś układu odniesienia [por. Grochowski 1974, 100, Bojar 1979, 28]. Według Bożeny Bojar czasowniki ruchu informują odbiorcę o zmianie pewnej relacji przestrzennej. Autorka dzieli je na takie, które orzekają, że jakieś ciało: 1) pokonało określoną drogę od punktu A do punktu B; 2) zmieniło swoje położenie (samoistnie lub z pomocą siły zewnętrznej); 3) wielokrotnie wracało do punktu początkowej lokalizacji; 4) zmieniło swój zwrot w stosunku do wyróżnionego w danej przestrzeni punktu. Pierwsza z grup została przez nią nazwana czasownikami właściwymi [Bojar 1979, 22–25]. Zaliczyć do nich można takie, jak na przykład: IŚĆ, BIEĆ, SPACEROWAĆ, UCIEKAĆ, CIĄGNAĆ. I ta właśnie grupa została przez nas wybrana do badań. Wybór nie jest przypadkowy. Czasowniki takie, jak BIEGAĆ, CHODZIĆ, IŚĆ, JECHAĆ, JEŹDZIĆ, SKAKAĆ, UCIEKAĆ, BIEĆ, BIEGAĆ, CHODZIĆ, GONIĆ, LECIEĆ, LATAĆ, zajmują wysoką pozycję na listach frekwencyjnych słów dzieci do 3. roku życia [Smoczyńska i inni, 2015, 22]. Poza tym spośród wszystkich klas orzeczeń te właśnie otwierają miejsce dla największej liczby pozycji przyorzeczeniowych¹, a co za tym idzie — daje to możliwość zbadania wielu różnych realizacji pozycji podczas jednego badania. Ponadto są to czasowniki, które jest łatwo przedstawić na ilustracjach, służących do badań (np. łatwiej zobrazować czynność *chodzić* lub *pływać* niż *chcieć* lub *lubić*).

Cechą charakterystyczną wybranych do badań orzeczeń jest konotowanie przez nie pozycji trzech LOKALIZATORÓW: [skąd] — [dokąd] — [którędy].

¹ Klasa orzeczeń ruchu złożonego kauzatywnego zawiera schematy z otwartymi aż siedmioma pozycjami składniowymi [Zaron 2009, 80].

Każda struktura zdaniowa, wyznaczona przez czasownik ruchu, będzie więc zawierała pozycje dla: [ktoś] V [skąd] [dokąd] [którędy]. Oprócz tego niektóre czasowniki otwierają również miejsce dla NARZĘDZIA, z pomocą którego dany ruch się odbywa oraz OBIEKTU, który w danym ruchu bierze udział, lecz nie jest on wykonawcą tej czynności. W związku z powyższym możemy wyróżnić trzy klasy orzeczeń z czasownikami ruchu: 1) ruchu prostego (struktura zdaniowa: [ktoś] v [skąd] [dokąd] [którędy]²), 2) ruchu złożonego (struktura zdaniowa: [ktoś] v [skąd] [dokąd] [którędy] [za pomocą czego]), 3) ruchu złożonego kauzatywnego (struktura zdaniowa: [ktoś] v [kogoś/coś] [skąd] [dokąd] [którędy] [za pomocą czego]³) [por. Zaron 2009, 79–80].

4. Grupa badana, narzędzie oraz przebieg badania

W badaniu wzięło udział 20 dzieci uczęszczających do ostatniej grupy przedszkolnej lub do oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej (dokładnie w wieku 6,5–7,5). Badanie składało się z dwóch prób. Zadaniem dzieci było opisywanie sytuacji przedstawionych na ilustracjach. Warto podkreślić, że ilustracje zostały stworzone specjalnie na potrzeby badania, a sytuacje na nich przedstawione były niecodzienne i miały prowokować do tworzenia dłuższych wypowiedzi.

Ze zgromadzonego materiału zostały wyekscerpowane zdania zawierające czasowniki ruchu: 543 zdania, w których nie było zakłóceń na poziomie formalno-składniowym, oraz 74 zdania, w których wystąpiły błędy na poziomie doboru leksemu lub na poziomie realizacji pozycji przyorzeczeniowych.

Podczas analizy materiału brałyśmy pod uwagę przede wszystkim następujące kwestie: 1) Czy dzieci mają problemy z opisywaniem sytuacji, w których ktoś lub coś przemieszcza się lub jest przemieszczany/e? Jakie czasowniki są przez nich wykorzystywane? (Założyłyśmy przy tym, że będą to czasowniki ruchu prostego); 2) Które pozycje konotowane przez czasowniki ruchu były realizowane przez dzieci? 3) Czy w każdej z grup czasowników ruchu — prostego, złożonego i złożonego kauzatywnego — wystąpiły wszystkie trzy typy LOKALIZATORÓW? 4) Czy podczas badania pojawiły się zdania, w których nie został zrealizowany żaden LOKALIZATOR? 6) Które LOKALIZATORY były realizowane najczęściej i czy zależało to od klasy czasownika?

² Zofia Zaron podaje, że w strukturze zdaniowej czasowników tej grupy może (ale nie musi) wystąpić jeszcze pozycja PSEUDONARZĘDZIA, np. *Chłopiec idzie na rękach* [Zaron 2009, 79].

³ Zarówno w strukturze czasowników ruchu złożonego, jak i złożonego kauzatywnego Zofia Zaron wskazuje na występowanie jeszcze jednej pozycji związanej z CELEM ruchu. Pozycja ta, jak zauważa sama autorka, jest dyskusyjna, dlatego też nie będzie ona uwzględniona w naszych badaniach [Zaron 2009, 79–80].

5. Analiza materiału (wypowiedzi dzieci)

Najwięcej zdań zostało zrealizowanych z użyciem czasowników ruchu prostego — 229 zdań z użyciem czasowników: IŚĆ, CHODZIĆ, BIEĆ, BIEGAĆ, SKAKAĆ, UCIEKAĆ. Na drugim miejscu pod względem frekwencji znalazły się zdania powstałe na bazie czasowników ruchu złożonego kauzatywnego — 188 zdań z użyciem czasowników: CIĄGNAĆ, PCHAĆ, NIEŚĆ, NOSIĆ, WIEŻĆ, WOZIĆ. Ostatnią grupę stanowiły zdania z czasownikami ruchu złożonego — 126 zdań z użyciem czasowników: JECHAĆ, JEŹDZIĆ, LECIEĆ, LATAĆ, PŁYNAĆ, PŁYWAĆ. Sytuacja ta nie wydaje się zaskakująca, bowiem czasowniki te pokrywają się z listami frekwencyjnymi słów używanych przez dzieci w tym wieku.

Zdania dzieci były tworzone na bazie różnych zdań minimalnych:

<i>Dla czasowników ruchu prostego były to:</i>	<i>Dla czasowników ruchu złożonego były to:</i>	<i>Dla czasowników ruchu złożonego kauzatywnego były to:</i>
Struktury dwupozycyjne: [ktoś] v [skąd] (2) [ktoś] v [dokąd] (22) [ktoś] v [którędy] (65) [ktoś] v [czym] (7)	Struktury dwupozycyjne: [ktoś] v [skąd] (1) [ktoś] v [dokąd] (3) [ktoś] v [którędy] (12) [ktoś] v [czym] (70)	Struktury dwupozycyjne: [ktoś] v [kogo/co] (107)
Struktury trójpozycyjne: [ktoś] v [dokąd][którędy] (4) [ktoś] v [którędy][czym] (12) [ktoś] v [skąd][dokąd] (14) [ktoś] v [przed kim][dokąd] (1) [ktoś] v [przed kim][czym] (1)	Struktury trójpozycyjne: [ktoś] v [którędy][czym] (10) [ktoś] v [dokąd][czym] (3)	Struktury trójpozycyjne: [ktoś] v [kogo/co][czym] (41) [ktoś] v [kogo/co][dokąd] (19) [ktoś] v [kogo/co][którędy] (9)
Struktury czteropozycyjne: [ktoś] v [skąd][dokąd][którędy] (1)	Struktury czteropozycyjne: [ktoś] v [dokąd][którędy] [czym] (1)	Struktury czteropozycyjne: [ktoś] v [kogo/co][skąd] [dokąd] (1) [ktoś] v [kogo/co][którędy] [czym] (1)
		Struktury pięciopozycyjne: [ktoś] v [kogo/co] [skąd] [dokąd] [którędy] (1)

Tabela 1. Zestawienie zdań minimalnych, na bazie których powstawały realizowane przez dzieci wypowiedzi

Jak widać z powyższego zestawienia, strukturami realizowanymi przez dzieci najczęściej, niezależnie od klasy czasowników, były struktury z dwiema pozycjami przyrzeczeniowymi. Należy zaznaczyć, że ani razu nie została zrealizowana pełna struktura zdaniowa wyznaczana przez czasownik, co absolutnie nie oznacza, że zdania były zrealizowane w sposób nieprawidłowy. Najwięcej zrealizowanych pozycji było przy czasownikach:

- NOSIĆ:

[ktoś] v [kogo/co][skąd][dokąd][którędy] (5 pozycje składniowych)

Nosi go ze skały do skały po sznurze.

[ktoś] v [kogo/co][którędy][czym] (4 pozycje składniowe)

Jakaś pani nosi na plecach słonia po schodach.

- CIĄGNAĆ

[ktoś] v [kogo/co][skąd][dokąd] (4 pozycje składniowe)

Pan ciągnie jakiegoś kosmitę ze statku do domu.

- JECHAĆ

[ktoś] v [dokąd][którędy][czym] (4 pozycje składniowe)

Owca jedzie na rowerze do sklepu przez łąkę.

- IŚĆ

[ktoś] v [skąd][dokąd][którędy] (4 pozycje składniowe)

Pan idzie po sznurku z góry na górę ze słoniem na rękach.

Przedstawione w tabeli listy struktur zdaniowych umożliwiły porównanie częstotliwości występowania poszczególnych pozycji składniowych. W każdym zdaniu została zrealizowana pozycja oznaczająca wykonawcę czynności. Kolejną najczęściej realizowaną pozycją był OBIEKT. Wystąpił on w sumie w 207 zdaniach, z czego 178 realizacji dotyczyło czasowników ruchu złożonego kauzatywnego. Pozycja NARZĘDZIA wystąpiła w sumie w 150 realizacjach. Kolejnymi pozycjami były LOKALIZATORY — [którędy] (116 zdań), [dokąd] (86 zdań) oraz [skąd] (20 zdań).

Mimo że to pozycje lokatywne są tymi, które wyróżniają czasowniki ruchu na tle innych grup orzeczeń, tylko w zdaniach z orzeczeniami ruchu prostego pozycja LOKALIZATORA (dokładnie pozycja informująca o drodze przemieszczania się — [którędy]) była wybierana przez dzieci najczęściej. W grupie orzeczeń ruchu złożonego pozycją najczęściej realizowaną było NARZĘDZIE (czyli pozycja informująca za pomocą czego została wykonana czynność przemieszczania się). Często była to jedyna realizacja pozycji prawostronnej, por.:

- *Owca jedzie rowerem.*
- *Pani jedzie na wielbłądzie.*
- *Ktoś leci samolotem.*
- *Pan leci na książce.*
- *Pan płynie w pudełku.*

Pojawiały się oczywiście i realizacje dwupozycyjne (NARZĘDZIE + pozycja lokatywna):

- *Baran jedzie na rowerze do sklepu.*
- *Pani jedzie na koniu po wodzie.*
- *Pan płynie na książce przez morze.*

W grupie orzeczeń ruchu złożonego kauzatywnego pozycją najczęściej realizowaną był OBIEKT (informujący o tym, kto lub co został/o przemieszczony). W realizacjach z dwiema pozycjami pozycją prawostronną zawsze była pozycja OBIEKTU, na przykład:

- *Chłopiec ciągnie robota.*
- *Ktoś ciągnie sanki.*
- *Pan pcha wielki głaz.*
- *Pani niesie słonia.*

Kompetencje dzieci nie ograniczały się jedynie do powyższych typów struktur zdaniowych z pozycją obiektu, por.:

- *Pan ciągnie jakiegoś kosmitę ze statku do domu.*
- *Wiewiórka pcha w wózku żółędzie.*
- *Chłopczyk pcha wielką kulę na szczyt góry.*
- *Pani niesie słonia po schodach.*
- *Mama wiezie w wózku dinozaura.*
- *Jakaś dziewczynka wozi na sankach jakąś małą dziewczynkę.*

Pozycje lokatywne były realizowane w zdaniach z czasownikami z każdej z trzech klas: z czasownikami ruchu prostego, złożonego i złożonego kauzatywnego. Jednak w wypowiedziach dzieci pojawiały się one wybiórczo: np. przy czasownikach BIEĆ, JECHAĆ, JEŹDZIĆ, LATAĆ, PCHAĆ, NIEŚĆ ani razu nie została odnotowana pozycja LOKALIZATORA [skąd]; przy czasowniku CIĄGNAĆ nie wystąpiła pozycja LOKALIZATORA [kórędy]; przy CHODZIĆ, BIEGAĆ, UCIEKAĆ, PLYNAĆ zaś zbrakło w wypowiedziach dzieci LOKALIZATORÓW [skąd] i [dokąd]. Przy czasownikach WIEŹĆ, WOZIĆ pozycje lokatywne w wypowiedziach dziecięcych nie wystąpiły ani razu. Brak tych realizacji nie oznacza nieprawidłowości. W mowie codziennej rzadko kiedy realizowane są pełne schematy składniowe. Realiza-

cja pozycji składniowych zależy od tematu wypowiedzi. Minimum składniowe w przypadku czasowników ruchu (i nie tylko czasowników ruchu) to dwie pozycje, w tym jedna prawostronna. I ten warunek zawsze był spełniany w wypowiedziach dzieci. Brak realizacji określonych pozycji nie powodował, że zdania były niezrozumiałe lub nieadekwatne do sytuacji. Podczas badania dzieci nazywały tylko te elementy rzeczywistości, które, ich zdaniem, odgrywały największą rolę w danej sytuacji. W zdaniach: *Pan chodzi na dwóch rękach po linie/ Pan biegnie na statek po wodzie/ Owca jedzie na rowerze do sklepu przez łąkę* — dzieci uznały informację o punkcie początkowym poruszania się za zbędną w danej sytuacji⁴. Podobnie było z innymi LOKALIZATORAMI. Oto przykłady zdań:

- *Pan ciągnie jakiegoś kosmitę ze statku do domu.* (brak realizacji pozycji informującej o drodze, po której ruch się odbywał),
- *Pan chodzi na rękach po linie, Pan ucieka przed rekinami w kartonie, Pan płynie na książce przez morze.* (brak realizacji pozycji informujących o punkcie początkowym i końcowym poruszania się),
- *Wiewiórka wiezie orzechy w wózku, Jakaś dziewczynka wozi na sankach jakąś małą dziewczynkę.* (brak realizacji jakichkolwiek pozycji informujących o lokalizacji).

Ciekawe jest też to, że czasami dzieci wybierały za temat swojej wypowiedzi coś, co wydawało się nieistotne z naszej perspektywy podczas tworzenia testującego narzędzia.

Jak już wspomnieliśmy wcześniej, wszystkie pozycje lokatywne jednocześnie zostały odnotowane jedynie w zdaniach utworzonych z czasownikiem IŚĆ (np. *[ktoś] idzie [skąd] [dokąd] [którędy]* — *Pan idzie po sznurku z góry na górę ze słoniem na rękach*) oraz NOSIĆ (np. *[ktoś] nosi [kogoś/coś] [skąd] [dokąd] którądy]* — *Nosi go ze skały do skały po sznurze*).

Interesującą dla naszych badań kwestią może być fakt, że nie w każdej grupie czasowników ruchu poszczególne LOKALIZATORY występowały z taką samą częstotliwością. W grupach czasowników prostych i złożonych, najczęściej realizowaną pozycją lokatywną był LOKALIZATOR [którędy]. Wśród zdań z czasownikami ruchu prostego pojawiał się w następujących strukturach zdaniowych:

- *[ktoś] v [którędy]* (65 zdań),
- *[ktoś] v [dokąd][którędy]* (4 zdania),
- *[ktoś] v [którędy][czym]* (12 zdań),
- *[ktoś] v [skąd][dokąd][którędy]* (1 zdanie).

⁴ Na podobnych zasadach informację budujemy i my, dorośli.

Natomiast wśród zdań z czasownikami ruchu złożonego LOKALIZATOR [którędy] obecny był w następujących strukturach zdaniowych:

- [ktoś] v [którędy] (12 zdań),
- [ktoś] v [którędy][czym] (10 zdań),
- [ktoś] v [dokąd][którędy][czym] (1 zdanie).

Przy realizacji zdań z czasownikami ruchu złożonego dzieci częściej wybierały LOKALIZATOR [dokąd]. Pojawił się on w następujących strukturach:

- [ktoś] v [kogo/co][dokąd] (19 zdań),
- [ktoś] v [kogo/co][skąd][dokąd] (1 zdanie),
- [ktoś] v [kogo/co][skąd][dokąd][którędy] (1 zdanie).

Druga część materiału, zawierająca zdania uznane przez nas za niepoprawne, została podzielona na trzy grupy ze względu na rodzaj występujących w zdaniach zakłóceń:

GRUPA I: Zdania poprawne, jednak niezgodne z sytuacją przedstawioną na ilustracjach.

Przykładami takich zdań są np.:

- *Dziecko pcha sanki.*
- *Wieża wielbłąda.*

Oba zdania są poprawne pod względem realizacji schematów składniowych, jednak na żadnym z pokazywanych obrazków takie sytuacje nie występowały.

GRUPA II: Zdania, w których wystąpiły problemy na poziomie leksykalnym, m.in.:

- *Pani biega na koniu.*
- *Pan jeździ łodzią.*

Są to zdania, w których pojawiły się więc błędy z poziomu relacji semantycznych leksemów tworzących zdanie.

GRUPA III: Zdania, w których naruszone zostały konkretne pozycje przyorzeczeniowe.

Ta ostatnia grupa wydaje się nam najbardziej interesująca w kontekście schematów składniowych. W realizacjach tych naruszone zostały następujące pozycje:

- a) OBIEKT, np.:
- *Pani uciekła z pana.*
 - *Jakiś pan ucieka paczką od rekina.*

b) LOKALIZATOR [którędy], np.:

- *Pan biega w morzu.*
- *Pan idzie na plaży.*
- *Ktoś biegnie na ulicy.*
- *Pan niesie na linie słonia.*
- *Pan biegnie na wodzie do statku.*
- *Pan biegnie przez deszcz.*

c) LOKALIZATOR [dokąd], np.:

- *Pani (...) nosi go do drzwi, z piwnicy do balkonu.*

d) NARZĘDZIE, np.:

- *Chodzi z bosymi nogami po plaży.*
- *Pan skacze z koniem.*
- *Mama ciągnie auto sznurkiem.*
- *Mama ciągnie dziecko sankami.*

Najbardziej problematyczne okazały się realizacje LOKALIZATORA [którędy]⁵. Polegały one głównie na błędnym doborze przyimków: *w* + *Ms* oraz *na* + *Ms*. W mowie potocznej często używamy tych konstrukcji właśnie w kontekście informowania o drodze poruszania się, jednak z punktu widzenia składni są to formy informujące o sytuacji statycznej, nie o dynamicznej. Mogą się więc one pojawić w odpowiedzi na pytanie [gdzie?], nie zaś [którędy?]. Problem z użyciem przyimków widoczny był również w realizacji pozycji NARZĘDZIA. W podanych wyżej przykładach dzieci wybrały przyimek, który w żadnym wypadku nie jest realizacją tej pozycji. Konstrukcja *z* + *N* wskazuje raczej na OBIEKT, który towarzyszy wykonawcy czynności podczas jej wykonywania, nie zaś na NARZĘDZIE, przy użyciu którego jest ona wykonywana. Użycie przyimków okazało się również problematyczne podczas realizacji pozycji OBIEKTU w zdaniach zbudowanych na czasowniku UCIEKAĆ. Czasownik ten dopuszcza realizację pozycji OBIEKTU w formie rzeczownika w celowniku bądź w wyrażeniu przyimkowym *przed* + *N*. Zatem realizacje *z pana* i *od rekina* nie są uznane za poprawne.

Ciekawe zjawisko dało się zaobserwować w drugiej grupie, gdy dzieci miały problemy z doбором właściwego czasownika, co sprawiało, że powstałe zdania nie były adekwatne do sytuacji pokazanych na obrazkach. Poszukiwanie słów widoczne było też przy realizacjach poszczególnych pozycji składniowych. Wówczas dzieci, chcąc jak najlepiej wykonać zadanie, używały słów nie zawsze odpowiednich pod względem relacji semantycznych z czasownikiem. Tak jak w podanym wyżej przykładzie: *Pan idzie na rękach po*

⁵ Przypomnijmy, że to właśnie ta pozycja była realizowana najczęściej wśród czasowników ruchu prostego.

linii z okna na domek na drzewie. Struktura zdaniowa składa się z pięciu pozycji, jest więc jedną z najbardziej rozbudowanych w całym badaniu. Jednak realizacja LOKALIZATORA [którędy] *po linii* nie spełnia wymagań semantycznych czasownika.

6. Podsumowanie

Badania wykazały, że dzieci w wieku 6,5–7,5 nie mają większych problemów z doбором czasowników ruchu podczas opisu ilustracji przedstawiających przemieszczanie się kogoś lub czegoś. Potrafią zastosować adekwatny do sytuacji czasownik oraz zrealizować właściwą strukturę składniową. W zebranym materiale przeważają struktury dwupozycyjne, co oznacza, że dzieci tworzą krótkie i precyzyjne komunikaty, nazywając tylko to, co jest dla nich na obrazku najważniejsze (w zależności od tego, co uznały za temat wypowiedzi). W wypowiedziach dziecięcych pojawiły się wszystkie typy orzeczeń: zgodnie z postawioną hipotezą najczęściej wykorzystywane były czasowniki ruchu prostego (z dużą przewagą czasowników IŚĆ, CHODZIĆ, BIEĆ, BIEGAĆ, SKAKAĆ, UCIEKAĆ); w dalszej kolejności — czasowniki ruchu złożonego kauzatywnego (z użyciem przede wszystkim czasowników: CIĄGNAĆ, PCHAĆ, NIEŚĆ, NOSIĆ, WIEŹĆ, WOZIĆ); ostatnią zaś grupę stanowiły zdania z czasownikami ruchu złożonego (z użyciem czasowników: JECHAĆ, JEŹDZIĆ, LECIEĆ, LATAĆ, PLYNAĆ)⁶.

Podczas badania pojawiły się realizacje wszystkich pozycji składniowych, jednak nie były one używane z równą częstotliwością. Najczęściej realizowanymi pozycjami były:

- LOKALIZATOR [którędy] w czasownikach ruchu prostego
- NARZĘDZIE w czasownikach ruchu złożonego
- OBIEKT w czasownikach ruchu złożonego kauzatywnego

Warto przypomnieć, że pozycja NARZĘDZIA w strukturze zdaniowej jest tym, co pozwala na odróżnienie grupy czasowników ruchu prostego od grupy czasowników ruchu złożonego ([*ktoś*] v [*skąd*] [*dokąd*] [*którędy*] vs. [*ktoś*] v [*skąd*] [*dokąd*] [*którędy*][*za pomocą czego*]). Pozycja OBIEKTU zaś pozwala na zróżnicowanie grupy czasowników ruchu złożonego i czasowników ruchu złożonego kauzatywnego ([*ktoś*] v [*skąd*] [*dokąd*] [*którędy*][*za pomocą czego*] vs. [*ktoś*] v [*kogoś/coś*][*skąd*] [*dokąd*] [*którędy*][*za pomocą czego*]). Dzieci realizowały najczęściej właśnie te pozycje, charakterystyczne dla danej grupy. Mogło to wynikać z faktu, że dzieci uznawały, że to właśnie takie informacje najlepiej i najpełniej scharakteryzują to, co dzieje się na obrazku. Jeśli więc mówiły o tym, że ktoś *niesie*, za najważniejsze uznały konieczność poinformowania o tym, *co niesie* lub *kogo*. Przy czasownikach ruchu złożo-

⁶ Być może związane to jest z poznawaniem przez nie świata otaczającego.

nego miała miejsce analogiczna sytuacja — podczas komunikowania, że ktoś *leci*, najczęstsze było uzupełnienie przekazu o informację *czym*, nie zaś na przykład *skąd*.

Pozycją najrzadziej realizowaną był LOKALIZATOR [skąd]. Może być to związane z niewystarczającą ekspozycją tego lokalizatora na ilustracjach. Jednak w mowie codziennej zarówno dzieci, jak i dorośli, informują o tym lokalizatorze tylko w określonych sytuacjach. Częściej bowiem usłyszymy, że *ktos idzie do sklepu, biegnie lasem, płynie do brzegu, pcha coś na górę niż idzie z domu, biegnie z placu zabaw, płynie od pomostu, pcha z podnóża góry*. Zatem brak tych realizacji świadczy o niepełnym utrwaleniu się tych struktur w mowie dziecka. Jest to dowód na to, że rozwój mowy dzieci jest bardzo mocno zależny od otoczenia i od tego, jak osoby w danym środowisku się komunikują.

Badanie potwierdziło hipotezę, która pojawia się w literaturze przedmiotu, że rozwój składni jest nierozdzielnie połączony z przyrostem ilościowym wyrazów w słowniku czynnym dziecka. Dowodem na to były błędy wynikające z niedostatecznej wciąż ilości środków językowych, którymi dysponują dzieci w tym wieku.

Zdania realizowane przez dzieci przybierały przede wszystkim formę zdań pojedynczych nierozwiniętych⁷. Wynika to po części z przyjętej formy badania, w którym dzieci musiały jak najdokładniej odpowiedzieć, co się dzieje na obrazku, jednak naszym zdaniem może mieć to również związek z wciąż trwającym intensywnym procesem rozwoju kompetencji składniowych⁸.

Kolejną kwestią jest ilość realizowanych pozycji składniowych w strukturach zdaniowych. Zgodnie z literaturą przedmiotu, dzieci w tym wieku bez problemu posługują się konstrukcjami trzy- i czteroelementowymi. Podczas badania dzieci posługiwały się jednak w dużej mierze strukturami dwuelementowymi. Pozwala to wysunąć wniosek, że struktury te są bardziej utrwalone w mowie dzieci oraz że nie wszystkie elementy danej sytuacji były na tyle istotne, aby informować o nich odbiorcę.

Na zakończenie dodajmy, że dzieci nie przejawiały większych problemów w posługiwaniu się formami fleksyjnymi wyrazów⁹. Większy problem stanowiło zaś poprawne użycie przymków, szczególnie w kontekście realizacji pozycji LOKALIZATORA [którędy]. Sytuacja ta nie powinna dziwić. Wyrażenia przymkowe są wyjątkowo trudne do opanowania, a więc mamy dowód na to, że kompetencje w tym zakresie u dzieci w tym wieku jeszcze się kształtują.

Konkluzja: dzieci nie miały większych problemów z posługiwaniem się strukturami składniowymi. Pojawiające się konstrukcje zawierały jednak dość

⁷ Czyli takich, które zawierają tylko pozycje konotowane przez czasownik.

⁸ Jak zostało powiedziane wcześniej, rozwój ten trwa nawet do 10. roku życia.

⁹ Pojawiły się pojedyncze błędy, jednak ich realizację jesteśmy w stanie usprawiedliwić specyfiką sytuacji oraz możliwym działaniem czynnika stresowego.

mało, jak na ten etap rozwoju językowego, pozycji składniowych. Nie zanotowaliśmy również większych problemów z prawidłową realizacją pozycji składniowych, a ewentualne błędy rozpatrywać należy w kontekście rozwoju mowy.

Literatura

BOJAR, B., 1979. *Opis semantyczny czasowników ruchu oraz pojęć związanych z ruchem*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

GROCHOWSKI, M., 1974: Klasyfikacja semantyczna jednemiejscowych czasowników ruchu współczesnego języka polskiego. *Prace Filologiczne* 24. 99–116.

KACZMAREK, L., 1953. *Kształtowanie się mowy dziecka*. Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.

KUDRA, B., 1993. *Wpływ przedrostków na łączliwość składniową czasowników ruchu*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

ŁUCZYŃSKI, E., 2010. Akwizycja gramatyki języka polskiego. *Psychologia Rozwojowa* 15/1. 9–18.

MICHALIK, M., 2011. *Kompetencja składniowa w normie i w zaburzeniach. Ujęcie integrujące*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

PRZETACZNIK-GIEROWSKA, M., 1968. Rozwój struktury i funkcji zdań w mowie dziecka. In Szuman, S. (red.). *O rozwoju języka i myślenia dziecka*. Warszawa: PWN, 383–629.

SMOCZYŃSKA, M. i inni, 2015. *Inwentarze Rozwoju Mowy i Komunikacji (IRMIK): Słowa i Gesty, Słowa i Zdania. Podręcznik*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

SMOCZYŃSKI, P., 1955. *Przyswajanie przez dziecko podstaw systemu językowego*. Łódź: Ossolineum.

SINDREWICZ, K., 2019. Trudności związane z oceną kompetencji składniowej dzieci w wieku od 3 do 6 lat. In Gutiérrez Rubio, E., Kruk, D., Pálosi, I., Speed, T., Týrová, Z., Vashchenko, D., Wysocka, A. (red.). *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*. Seria: Die Welt der Slaven. Wiesbaden, 236–245.

ZARĘBINA, M., 1965. *Kształtowanie się systemu językowego dziecka*. Wrocław—Warszawa—Kraków: Ossolineum.

ZARĘBINA, M., 1994. *Język polski w rozwoju jednostki*. Gdańsk: Glottispol.

ZARON, Z., 2009. *Wybrane problemy składni funkcjonalnej*, Warszawa: Bel Sudio.

ZARON, Z., 2010. *Wybrane problemy składni funkcjonalnej*, Warszawa: Bel Sudio.

Kamila Brzeszkiewicz, magister Uniwersytetu Warszawskiego.

Kamila Brzeszkiewicz, master at the University of Warsaw.

Kamila Bżeszkievič, Varšuvos universiteto magistrė.

Natalia Siudzińska, doktor habilitowany, adiunkt Instytutu Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego.

Natalia Siudzińska, PhD hab., Assist. Prof. at the Institute of Applied Polish Studies University of Warsaw.

Natalia Siudzińska, habil. daktarė, Varšuvos universiteto Taikomosios polonistikos instituto docentė.